

ПАРАДИГМА КОНСТИТУЦІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ВОЙОВНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Байрачна Л.К.

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри конституційного права України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Перед сучасними дослідниками постають нові виклики й завдання, що зумовлюють необхідність невідкладного та повноаспектного вивчення динаміки і значення конституційних цінностей в умовах правового режиму воєнного стану, а також в інших складних та екстремальних умовах.

Правові цінності пронизують суспільну правосвідомість і стають основними принципами права, такими, зокрема, як свобода, рівність, справедливість, мир і безпека.

Власне категорія «цінність» означає певне благо, загальне позитивне значення тих чи інших явищ для окремої людини та соціальних спільнот. Це універсальне й багатовимірне явище, що поширюється практично на всі сфери людського життя. Вона відображає сутність і водночас становить умову повноцінного існування суб'єкта, об'єктів певних суспільних відносин. Цінності є своєрідним культурним «кодом», специфічність якого зумовлена тим, що кожна культура породжує свою, лише їй притаманну ціннісну систему [1;2]

Із закріпленням цінностей на конституційному рівні вони набувають загальноюридичного обов'язкового значення, стають основоположними орієнтирами суспільного і державно-правового розвитку.

Так, Конституція України 1996 року на найвищому правовому рівні зафіксувала низку визначальних цінностей, які відтворюють важливі ідеї та традиції українського народу, визначають завдання та основні напрями

конституційно-правового та іншого галузевого регулювання, національної правової системи.

Серед конституційних цінностей можна виокремити такі: демократія, конституційний лад, суверенітет, незалежність, унітарність, мир, територіальна цілісність, недоторканність, оборона, безпека, правовий порядок, права та свободи людини, верховенство права й закону, українська нація, державна мова, місцеве самоврядування, державна влада, територіальна громада, поділ влади; принципи соціальної справедливості й незалежності суду тощо.

В умовах воєнного стану чи в інших складних обставинах, коли потребує застосування доктрини войовничої демократії, навряд чи можна залишатись толерантним до всього, що відбувається. Тому, очевидно, що належна реалізація деяких цінностей ускладнюється, змінюється їх пріоритетність і значущість.

У 1937 р. вчений-конституціоналіст і демократ Карл Левеншталь написав статтю «Войовнича демократія й основні права», у якій обґрунтував необхідність появи в демократії здатності захистити себе, навіть за умов виникнення ризику порушення засадничих принципів права. Учений вказував на те, що демократії через свої закони вимушені дозволяти виникнення і допускати розвиток антипарламентських і антидемократичних партій за умови, що вони зовні дотримуються принципів законності і відкрито грають із громадською думкою. Фашистські, нацистські, комуністичні, соціалістичні та інші радикальні рухи надзвичайно швидко популяризуються й загрожують демократичному ладу держав. Карл Левеншталь зазначав, що демократія повинна себе захищати навіть тоді коли для цього потрібно скористатись недемократичними методами.

Концепція доктрини войовничої демократії має як практичне так і теоретичне значення для конституційного права. З практичної точки зору, доктрина войовничої демократії дозволяє зберегти демократичну державу, а з теоретичної – надає науковцям та законодавцям можливість детально дослідити

та скрупульозно описати засади та процедуру ліквідації (заборони) антидемократичних елементів.

Андраш Шайо зазначає, що в наші дні поняття «войовнича демократія» зазвичай розуміється як боротьба з радикальними рухами, особливо з діяльністю партій, однак самозахист конституційної держави, частково із причин ефективності, не повинен обмежуватися розпуском політичних партій. На думку автора, «войовнича демократія» передусім зачіпає проблему обмеження політичних прав. До них належать право на створення партій, свобода слова і зборів. До державних службовців можуть застосовуватися особливі правила контролю їхньої благонадійності [3].

Е. Бофіль виділяє наступні складові войовничої демократії: 1) обмеження щодо внесення поправок до конституції; 2) оголошення політичних партій поза законом; 3) обмеження права голосу; 4) обмеження свободи об'єднань; 5) обмеження свободи слова; 6) здійснення освітніх заходів відповідно до конституційних цінностей [4, с. 115].

У концепції «войовничої демократії» робиться акцент на трьох елементах: ціннісній орієнтації, превентивному захисту демократії і готовності до захисту.

За даною концепцією сутність демократії полягає саме в її здатності до саморегулювання та в тому, що вона не може зникнути навіть за умови, якщо більшість громадян вирішить змінити політичний режим мирними, законними методами (як-от референдум). Ю. Г. Барабаш слушно зазначив, що саме «войовнича демократія» стала в багатьох країнах надійним механізмом захисту вільного демократичного ладу та недопущення появи реакційних сепаратистських рухів [5, с. 138].

Апелюючи до практики застосування доктрини войовничої демократії в Україні, в 2015 році відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» діяльність зазначених партій на території України була заборонена. Аналогічна заборона була застосована до партій «Руський блок» та «Руська єдність» у 2014 році, а 3

травня 2022 був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» яким були заборонені проросійські партії в Україні.

Очевидним є вплив правового режиму воєнного стану практично на всі напрями державної політики України, нормативно-правову й ідеологічну основи, інституційний механізм її здійснення, а також політики наднаціонального масштабу та міжнародної безпекової політики. У цих обставинах посилюється значущість таких ідей, ідеалів, як мир і безпека, свобода й суверенітет, людська гідність, права людини, солідарність, національна ідентичність, територіальна цілісність тощо.

Водночас концептуалізація державної політики України, стратегій євроатлантичного курсу України, проєктів програм і планів відновлення України зумовлює необхідність урахування надбань учених-конституціоналістів, продовження досліджень парадигми конституційних цінностей, що сприятимуть передусім відновленню та зміцненню миру, територіальної цілісності та суверенітету України.

Список використаних джерел:

1. Камінська Н. В., Демиденко В. О. Теоретико-правові детермінанти конституційних цінностей. Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 17 трав. 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 207–210.
2. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. Вісник Конституційного Суду України. 2013. № 6. С. 73–85
3. *András Sajó, Lorri Rutt Bentch. Militant Democracy* (англ.). Utrecht: Eleven International Publishing, 2004. Р. 1.
4. Бофіль Е. Заборона політичних партій як одна з ознак «войовничої демократії». Порівняльний конституційний огляд. 2005. № 1 (50). С. 114–123.
5. Барабаш Ю. Г. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки). Право України. 2014. № 7. С.137–145.